

BUKA ADRIENNE

MAGYAR CSILLAGÁSZATI EGYESÜLETEK

A XVIII. században alapított angol Royal Society fennállása alatt sokat tett a csillagászat fejlődéséért. Olyan társaság, amelynek tagjai kizárólag csak asztronómiával foglalkoztak, és a soraikba bármely érdeklődő beléphetett, 1820-ban alakult meg Londonban. Ez volt a Royal Astronomical Society, ami ma is működik, de jobbára kutatók a tagjai. Az amatőrök inkább az 1890-ben alapított British Astronomical Association köré csoportosulnak.

Ezek nyomán a világban sorra alakultak a csillagászati egyesületek. Előadásokat tartottak, folyóiratokat, évkönyveket adtak ki. Tanácsokat adtak a műkedvelőknek a távcsőépítéshez, segítettek az észlelések koordinálásában. A századfordulón közel 30 nagyobb egyesület működött, nem számítva a megszámlálhatatlanul sok helyi klubot. Igen jelentős volt közöttük az 1887-ben Camille Flammarion által alapított Société astronomique de France, valamint a berlini Uránia Társaság.

Magyarországon 1842-ben alakult meg a Magyar Királyi Természettudományi Társaság. 1869 végén Szily Kálmán szerkesztésével megindították a folyóiratát, a Természettudományi Közönyt. Majd minden számában közölt rövidebb-hosszabb csillagászati értekezést. 1870-ben a Természettudományi Társaság megszervezte az első hazai amatőr csillagász hálózatot, amely meteor észleléssel foglalkozott. Ehhez nincs szükség sok műszerre, legfeljebb néhány jó csillagterképre, persze jól kell ismerni az eget is.

Egyre többen érdeklődtek az asztronómia iránt, és többen tétova kísérletet tettek arra, hogy önálló csillagászati egyesületet alapítsanak. Ezeket a „szakma” fanyalogva fogadta. Konkoly Thege Miklós Bencsik János meteorológus ilyen tervéről ezt írta: „Bencsik úr magyar csillagászati társulatról ábrándozik! Oh! de nem ismeri az úgynevezett irányadó köröket! Hiszen próbálna meg valaki ilyet kezdeményezni, mindjárt akadna a már nevezett urak közül olyan, aki ezen nemes szándékát tüzzel-vassal iparkodnék lerombolni. ...

... Ez már megtörtént, midőn nem régiben egy fiatalember merészelt egy csillagászati társulatot kezdeményezni, aki nem csillagász, de journalista volt”.

1884-ben jelent meg az első csillagászati lap, az „Uránia”. Bártfay József Árpád és J. Jankovich György állította össze, de két számnál többet nem ért meg.

Az „Időjárás” című folyóirat, amelyet a Meteorológia és Földmágneseségi Intézet adott ki, egyre több csillagászati cikket közölt, és 1903-ban félig bár, de csillagászati szaklappá alakult.

Az I. világháború után a Konkoly Thege Miklós által alapított ógyallai csillagvizsgálót magyar területre költöztették. Az új intézet a Sváb-hegyen épült föl. Ennek fenntartására, illetve felszerelésének megkönnyítésére 1924-ben megalapították a Stella Csillagászati Egyesületet. Az alakuló gyűlést 1924. május 21.-én tartották. Az elnöke dr. József Ferenc királyi főherceg, ügyvezető titkára pedig Tass Antal és Wodeczky József volt. 1925-ben adták ki

az első évkönyvüket, a Stella Almanach-ot. A folyóiratuk, a Stella, először 1926-ban jelent meg. Nem szájbárogós, elemista stílusú tanulmányokat közölt. Számítottak arra, hogy olvasóik alaposan elsajátították a középiskolai matematikát és fizikát. Széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, több külföldi személy is a tagjai között volt. 1927-ben 1118 tagot számlált, s ebben a világon csak egy csillagászati egyesület előzte meg, a francia SAF.

Az almanachok rendszeresen közölték az abban az évben belépő személyek nevét. Kb. 90 %-ban budapestiek voltak. Vidékről leginkább az egyetemi városokból jelentkeztek. Ezek, valamint az adott évekre vonatkozó Tiszti névjegyzékek alapján megvizsgáltam, milyen foglalkozású emberek voltak az érdeklődők. (Persze, nem tudtam mindenkit azonosítani). Rendkívül sok volt közöttük a magasan képzett értelmiségi. A legkülönbözőbb tudományágak képviselői voltak a tagjai között. Néhány találomra kiválasztott név: Berzeviczy Albert, Cholnoky Jenő, Hüttl Tivadar, Hóman Bálint, Fröhlich Izidor, Ortway Rudolf, Rados Gusztáv, Magyary Zoltán, Kövesligethy Radó, Lasowszky Károly, Terkán Lajos, Lux Kálmán, Konkoly Thege Sándor, Fejér Lipót, Klug Lipót, Haar Alfréd, Riesz Frigyes, Kogutovicz Károly, Richter Gedeon, Zipernowsky Károly. Mellettük akadt még bánya rt. vezérigazgatója és polgári leányiskolai tanárnő, népjóléti-munkaügyi miniszter és fogházgondnok, lelkész és urológus, MAV főfelügyelő és tengerészkapitány, kúriai bíró özvegye és egyetemi hallgató. A Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola majdnem teljes tanári kara belépett. Érdekesként elmondom, hogy a Központi Bélyegzőraktár és Bélyegző Hivatal négy fős személyzetéből hárman szintén a Stella tagjai voltak.

Az egyesület vagyona elúszott az inflációval. A Sváb-hegyi Csillagvizsgáló tervezett távcsőparkjának csak a töredéke épült fel. A Stella utolsó száma 1931-ben jelent meg. Az egyesület hivatalosan 1933. január 26.-án oszlott fel, és a Természettudományi Társaság csillagászati szakosztályaként működött tovább. Az almanach szerkesztését is átvették. 1938 és 1944 között negyedévenként kiadták a Csillagászati Lapokat.

Kulin György 1944-ben indította meg a Csillagok Világa című folyóiratát. Amatőröknek adott gyakorlati tanácsokat az észlelésekhez. Rövid idő alatt 800 előfizetője gyűlt össze, közülük jó páran a Stellának is tagjai voltak. Az adakozók között 10 pengővel a fiatal Marx György is szerepelt. Az utolsó, a harmadik szám októberben jelent meg. A nyilas uralommal egyidőre véget ért a története. A folytatásra a háború végéig várni kellett.

1946. november 11.-én megalakult a Magyar Csillagászati Egyesület. Szervezője, vezetője Kulin György volt. Csillagok Világa címmel még abban az évben kiadtak egy nagyon karcsú, folyóiratszerű évkönyvet. Az újság csak 1948-ban jelent meg. A Csillagok Világa az iskolai oktatásból egyre inkább kiszoruló égi ismereteket igyekezett terjeszteni. Tudatosan törekedtek arra, hogy a kisiskolásoktól kezdve a falusi paraszt bácsikig mindenkire eljussanak. 1947-ben, Ortutay Gyula kultuszminiszter közbenjárásával, az egyesület megkapta a Sándor utcai villát, a mai Uránia Csillagvizsgáló épületét. A szabadság-hegyi obszervatórium két nagyobb műszerrel segítette a leendő bemutató csillagvizsgálót. Rendszeresek voltak az előadások, vitaestek. Tiszta időben távcsöves bemutatókat tartottak. A „Távcső világa” nagy könyvsiker volt. Az ország minden táján egymás után építették a teleszkópokat, gyarapodott a vidéki szakkörök száma. Ebből a generációból indulók közül Gyarmati István nevét emelném ki. Ő szintén tagja volt a MCsE-nek, és Orosházán tartott csillagászati előadásokat.

Bázakerettye kivételével nem jártam utána a tagok foglalkozási összetételének. Ez egy néhány száz lelket számláló zalai falucska, amelynek igen nevezetes a kőolajbányászata. Itt harminchatan léptek be a MCsE-be, míg Zalaegerszegen csupán hárman. Göncz István vegyészmérnök és laboratóriumvezető, valamint Gyurcsák János, a kultúrház igazgatója toborozta össze a tagokat. Legtöbben a MAORT-nál dolgoztak. Volt közöttük villanyszerelő, geológus, pénztáros, bányamérnök, gh. előadó, fűtőmester és középiskolás. Néhány nagy sikerű előadás jelentette a „csillagászati közéletet”, nem tartoztak az észlelő amatőrök közé. Az egyesületi élet pezsgése vonzotta őket. Pedig a politikai légkör egyre kevésbé kedvezett az önálló, önszerveződésű társaságoknak.

1949 elején érkezett az ultimátum: a MCsE vagy beolvad a TIT-be, vagy megszüntetik. Így, erős nyomásra, 1949. április 9.-én a MCsE közgyűlése elfogadta, hogy Csillagászok Baráti Köre néven a TIT egyik szakosztálya legyen. Az ígéreteket nem tartották be, a szervezet semmilyen jogkört nem kapott, Kulin Györgyöt is eltávolították.

1966-ban jelent meg a „Föld és Ég” első száma, a CsBK tagjai egyben ennek az előfizetői is voltak, bár csak fele részben foglalkozott csillagászattal. A CsBK-n belül az észlelő hálózatok sora alakult ki. A változócsillagokat észlelő amatőrök 1949 óta részt vesznek a nemzetközi hálózat munkájában. A 70-es években sorra jelentek meg az amatőr csillagászati

folyóiratok. Meteor (szerk. Bartha Lajos), Albireo (szerk. Szentmártoni Béla), Algol, Magnitudo, Radiáns, MHTÉH Körlevél, Göncöl, Pupilla, Atmoszféra, stb. Ezeket szakkörök, észlelőhálózatok adták ki a legkülönbözőbb nyomdai minőségben.

Az amatőr élet nagy eseményei az észlelőtáborok voltak, ahol az ország minden tájáról összegyűltek egy-egy égi jelenség megfigyelésére. Ezeknek a hangulatát csak azok ismerhetik, akik részt vettek egyiken-másikon. Nem véletlen, hogy az amatőr csillagász zsargonbanzajoknak is nevezi őket. A Baráti Kör életéről szól a satirikus „Lebvénybolygod” című lap sok anekdotával és fricskával.

Ennek az aktív amatőrmozgalomnak köszönhető az, hogy 1975-ben az IRAS üstökös megjelenését azonos időben öt különböző helyről jelezték az országban. De említhetnék számtalan nóa megfigyelést is.

A CsBK-n belül kezdte meg munkáját a történeti kutatásokkal foglalkozó Csillagászati Adatgyűjtő Csoport, röviden: CsACs.

A TIT-en belül egyre több volt a súrlódás, ennek egy része személyes jellegű volt, sokat panaszkodtak az érdektelenségre, a pénzügyi helyzet tisztázatlan volt, nem létezett egységes tagnyilvántartás. 1989. augusztus 17. és 20. között tartották Salgótarjánban a CsBK rendkívüli közgyűlését. Itt a 61 küldött közül 41 a TIT-től való elszakadásra szavazott, újra alakították a Magyar Csillagászati Egyesületet. Ez a Kulin György-féle egyesület jogutódjának tekintette magát. Nem véletlen, hogy posztumusz Gyuri bácsi nevére állították ki az 1. számú MCsE tagkönyvet. Ezt azért tudom biztosan, mert én töltöttem ki.

MCsE mellett tovább működik a CsACs. Csupán a központi CsBK szűnt meg, több megyében (Komárom, Fejér, Esztergom, stb), ahol aktív volt a TIT szakosztály, továbbra is tevékenykedik.

Az Eötvös Loránd Fizikai Társaságon belül is van csillagászati szakosztály, ez inkább a hivatásos csillagászokat tömöríti.

A Gondolat Könyvkiadótól a MCsE átvállalta a Csillagászati Évkönyv kiadását. Folyóírata, a Meteor, sajnos postán nem rendelhető meg, de hónapról hónapra megjelenik. Miért olyan nagy szó ez? Mert az „Androméda” rövid tündöklése után az újságos standon nincs egyetlen csillagászati folyóirat sem, de ugyanott legalább három UFO-szaklap kapható.

Jegyzetek

1. Gerecs László közlése (Bázakerettye)
2. Konkoly Thege Miklós: Válasz Hol késik a magyar csillagászat? című cikre. Az Időjárás I. évf. 6. füzet 1897. szept. 163.p.
3. Kulin György közlése (MCsE)
4. Magyary Zoltán: A magyar tudománypolitika alapvetése, Budapest, 1927.
5. Mizsér Attila: Csillagászati lapok Magyarországon 1926-1966. Meteor 1988. 4. szám 1-5. p.
6. Mizsér Attila-Keszthelyi Sándor: Amatőr csillagászati lapok Magyarországon 1966-1988. Meteor 1989. 2. szám 1-5. p.